

... letum non omnia finit : Sextus Propertius i dag

af Ole Meyer

Til minde om Henrik Rosenmeier (1931-2004)

Oversættelse, også af litterære klassikere, vil som udgangspunkt sige at være tro mod teksten og ikke søge at forbedre den, f.eks. ved anakronistisk aktualisering. Men der gives grænsetilfælde, som nærmer sig undtagelser. I sin herlige altomfattende *Antikens Historier* skriver Alf Henrikson om Sextus Propertius, der skrev kort før år 0 (og som på dansk uskønt plejer at hedde Properts) at han “arbetar med en vidlyftig mytologisk apparat som gör det mesta av hans verk tämligen oläsbart för vår tid, men hans litteraturhistoriska betydelse har ju varit ansenlig; sålunda står Goethe för sina [romerska] elegier i uppenbar skuld till Propertius”.

Begge dele er sandt. Propertius har i høj grad været en forfatternes forfatter (foruden Goethe kunne man nævne Ezra Pound og Robert Lowell), som kan være noget af et forhindringsløb at læse i dag fordi hans temaer er garneret med mere mytologisk inventar end godt er for moderne læsere. Men for den der vil, er der en del at hente på svensk i Ingvar Björkesons komplette og stilrene oversættelse, som også er en tekststudgave, med den latinske tekst til venstre. På dansk findes et udvalg fra besættelsesårene ved Axel Juel; på norsk vistnok intet.

Når Propertius med moderne øjne er bedst, skriver han med let hånd, ligefremt og anskueligt; således i den korte Elegi II 29 b, *Mane erat*, som skildrer en situation uden mytologiske omsvøb, men ikke uden humor og selvironi. Det er en lille fortælling eller episk scene, snarere end hvad vi i dag ville kalde digt, og den har Goethe læst, måske også brugt:

*Mane erat, et volui, si sola quiesceret illa,
visere : at in lecto Cynthia sola fuit.
obstipui : non illa mihi formosior umquam
visa, neque ostrina cum fuit in tunica,*

*ibat et hinc castae narratum somnia Vestae,
 neu sibi neve mihi quae nocitura forent :
 talis visa mihi somno dimissa recenti.
 heu quantum per se candida forma valet!
 “Quid tu matutinus,” ait, “speculator amicae?
 10 me similem vestris moribus esse putas?
 non ego tam facilis : sat erit mihi cognitus unus,
 vel tu vel si quis verior esse potest.
 apparent non ulla toro vestigia presso,
 signa volutantibus nec iacuisse duos.
 aspice ut in toto nullus mihi corpore surgat
 spiritus admissio notus adulterio.”
 dixit et opposita propellens savia dextra
 prosilit in laxa nixa pedem solea.
 sic ego tam sancti custos deludor amoris :
 20 ex illo felix nox mihi nulla fuit.*

Morgenens kom, og jeg ville, nej måtte, se om nu Cynthia
 sov alene – og ja : dér lå hun trygt i sin seng.
 Blændet stod jeg, for aldrig havde jeg set hende mere
 dragende dejlig og skøn, selv ikke dengang hun gik
 purpurklædt hen til den ærbare Vesta, for dér at erfare
 om mon en ængstende drøm gjaldt hende selv, eller mig.
 Således fremstod hun nu, netop vækket af søvnen :
 usminket skønhed, hvor stærkt holder du os i dit greb!
 “Er du så tidligt på færde,” sagde hun, “for at belure
 10 og kontrollere mig? Tror du jeg er ligesom jer?

Jeg er ikke så flygtig: jeg slår mig til tåls med én elsker,
enten med dig – eller en der er lidt mere stabil!
Betragt min seng: ser du lagnet i uorden, puderne krøllet?
Ser du mon tegn på at to skulle have tumlet sig her?
Duft til min krop: er der rest af lugte der tyder på noget –
duften af sex, ved du nok? eller med rene ord: hor!”
– siger hun, og afværger straks med hånden mit kys, mens hun stikker
foden i sin sandal, og er væk som et lyn.
Sådan blev jeg til nar. Eller blev jeg? En ting er sikker:
20 ikke én eneste nat er mig forundt siden da.

Nogle ord om ord: fuldverbet *volo*, i første og anden linjes allittererende *volui ... visere*, dækkes knap nok af det danske ‘vil(le)’, som mest er et indholdssvagt hjælpeverbum, når ikke det har emfatisk tryk. På dette sted må det så fordobles: ‘ville, nej måtte’. Og hvad det er hun (ikke) lugter af iflg. vers 15-16: *spiritus admissio notus adulterio*, kan der tilsyneladende være flere meninger om; Ingvar Björkeson skriver i hvert fald ærbart:

“Känner du minsta doft på min kropp av några parfymer?
Sådant röjer ju snabbt alltid den älskades svek.”

Det drejer sig også om graden af mundtlighed: Björkeson skriver gennemgående i en værdig og egal, skriftligt farvet stil, der i grunden modsvarer Propertius’ og hans samtidiges poetiske artificialitet, hvor selv hidsige replikker som denne underkaster sig skriftsprogets kadencer. Jeg gør noget andet. Hvilket leder os til flertalspronomet *vestris* i vers 10’s indigneret retoriske spørgsmål: *me similem vestris moribus esse putas?* – ‘dine’ eller ‘jeres’? Det kan ikke betyde at de er De’s, hvad man jo ikke er på latin; men i poesi kan flertal stå for ental, velsagtens også i tiltale, som et middel til at gøre stilen mere ophøjet talesprogsfjern. I så fald betyder linjen blot ‘tror du at jeg

opfører mig som dig?' – det vil sige, har flere elskere. Vistnok den gængse læsemåde og oversættelse.

Eller også skal flertalsformen tages på ordet: 'tror du jeg er ligesom jer?' – det vil sige, som jer mænd! Således kunne man godt tro Goethe har forstået teksten: i årene omkring 1790 læste han ivrigt de romerske elegikere, især Propertius, på latin og i sin nære ven Knebels tyske oversættelser, der var ti år undervejs inden der udkom et udvalg i 1798 – desværre uden denne elegi, så vi ved ikke hvordan Knebel ville have oversat stedet. Men i sin syvende (i nogle udgaver sjette) Romerske Elegi tegner Goethe en parallel episk situation – alle forskelle ufortalt – hvor det mandlige 'jeg' lader sig lede af mistænksom skinsyge, hvilket 'hun' vender til en veltalende kvindelig protest mod mandkønnet, især det tyske og det klerikale (med røde eller lilla strømper) ; her oversat:

– Grusomme! fatter du ikke hvor trist og fortvivlet du gør mig?

Er det den tyske manér? taler I sådan til os?

At mine naboer bagtaler mig, får jeg tåle, for skyldig

er jeg jo, ikke sandt? men i så fald med dig!

Denne kjole var nok for nabokonen som påskud

til at beklukke min dyd: 'Se hvordan enken går klædt!'

Tænk hvor tit du er kommet i måneskin, sorgløs, letsindig,

grå, i den mørke surtout, håret skjult af en hat!

Det er dig selv der i spøg jo valgte at klæ' dig som pater:

10 har man set en prælat? den prælat er jo dig!

Tro mig eller lad være, men i det gejstlige Rom er

aldrig en gejstlig galan sluppet ind til min seng.

Fattig var jeg, og ung, og faldt nok i visse folks øjne;

Falconieri har tit sendt mig et liderligt blik,

og Albanis lakajer har lokket med træske billetter

snart til Ostia, snart hen til det vejkryds du ved.

Men jeg afskyr både røde strømper, og lilla:
 tror du mon at jeg kom? aldrig, det sværger jeg på!
 'Jaja, I piger sidder til sidst tilbage med skammen',
 20 sagde min far men min mor, tog det nu ikke så tungt.
 Ja, og her sidder jeg! Du ypper jo kiv blot som påskud
 for at blive mig kvit, ikke fordi du er vred!
 Gå ! I fortjener ikke os kvinder: ved hjertet, der bærer
 vi ikke kun jeres børn – også troskab mod jer,
 men får I først jeres vilje, er kærligheden forduftet:
 sådan er I, I mænd: tænker jo kun på jer selv!
 – sagde min elskede, løfted den lille fra stolen og trykked
 ham med kys mod sit bryst, alt imens tårerne flød.
 Der sad jeg: skammed mig over at menneskers lurvede sladder
 30 sådan havde forledt mig til at mistro min skat.
 Bålet brænder mørkt et øjeblik, mens det ryger
 når et uventet skyl pludselig slører dets ild;
 snart imidlertid renser det sig for de hvislende dampe:
 højere, klarere slår flammen da buldrende op.

Nu tilbage til Alf Henriksons indvending mod Propertius: den er måske anakronistisk, men også legitim, for den bygger jo på et uomgængeligt spørgsmål: hvad gider vi i grunden læse i oversættelse, i dag? Et eksempel kunne være II 26 a, *Vidi te in somnis*, om et mareridt. Det er en art kortprosa på vers, hvor begyndelsen står klart og prægnant, om et skibbrud og dets fatale men spektakulære følger:

*Vidi te in somnis fracta, mea vita, carina,
 Ionio lassas ducere rore manus....* (vv. 1-2)

– ligeledes de to linjer i midten om den druknende Cynthia (navnet nævnes ikke), som tekstens fremstillede 'jeg' får straffet i drømme, hvor han fra høj afstand ser hende synke:

*At tu vix primas extollens gurgite palmas
saepe meum nomen iam peritura vocas* (vv. 11-12)

– samt ikke mindst den effektivt lakoniske slutning, hvor han vil springe ned til hende, men nej:

*iamque ego conabar summo me mittere saxo
cum mihi discussit talia visa metus!* (vv. 19-20)

Sådan er det jo i drømme: just som det skal til at ske, vågner man! Men resten er mere præget af græsk-mytologisk manér, som i dag er vanskelig at gøre anskuelig eller tage helt alvorligt, uden at det blir til løjerlig guldalderpastiche. Skal man oversætte læseligt og appetitligt, må det blive med let hånd og nænsom lugning i det mytologiske, foruden med nogle enjambementer som Propertius ikke har; de er imidlertid nødvendige og skulle gerne give liv:

Knust så jeg i drømme dit skib, min kære : med trætte
arme svømmed du rundt dér på det Joniske Hav.
Al din løgnagtighed bekendte du for mig, mens dine
fletninger trak dig ned, tunge af bølgerens vand,
ligesom Helle blev kastet rundt af de sortladne brodsøer
da hun fra vædderens ryg styrtede ned i sin Spont.
Skulle nu dette hav i fremtiden kaldes ved dit navn?
Skulle sømænd på togt dér begræde din lod?
Åh, hvor jeg anråbte jer, Neptun, samt Castor & Pollux!
10 Åh, hvor jeg påkaldte dig, Ino, gudinde for hav!

Men se – du råber, med spidsen af fingrene knap over vandet,
atter og atter mit navn, mens du synker til bunds!
Og havde Glaucus dér nået at se dine strålende øjne,
havde han straks skabt dig om til en havfrue, skønt
Nereïderne sikkert ville have mobbet dig grundigt
for din skønhed – og hvem vil ikke dér give dem ret?
Men en delfin så jeg dér: den iled til undsætning – sikkert
samme humane delfin som bar Aríon i land.
Og jeg – da jeg samlede mod til at springe fra toppen af klippen
20 ned for at redde dig, vågnet jeg, badet i sved.

Oversættelsen har udeladt nogle havfruenavne m.m., og også drejet tonen mere mod det ironisk spøgefulde end nogle nok vil læse den latinske tekst, hvis grundtone er vanskelig at bestemme præcist, thi drømmen er både angst- og lystbetonet: nu får den tøjte da endelig sin bekomst! Og hertil bidrager det mytologiske apparat som staffage og manér, på let satirisk-sadistisk vis. Underlægningsmusikken ville være af Rossini, ikke Verdi eller Wagner.

Så er der farverne: i v. 5 er der egentlig tale om bølgenes purpurlød, *qualem purpureis agitatam fluctibus Hellen*. Den kulør har vi haft før, i v. 4 af den forrige elegi, hvor den optræder med et synonym, *ostrina ... tunica*, om Cynthias dragt ved en højtidelig lejlighed, i kontrast til hendes nøgne, blændende (*candida*) legeme i sengen. En lignende effekt er der vist også her, med den ene og den anden kvindekrop i det mørke hav. Purpur synes at signalere alvor og ophøjethed, men er angiveligt ikke en entydig farve i oldtiden: mørkerød... brunrød... mørklilla ? – under alle omstændigheder mørk og mættet. Brugt om Hellespontens oprørte bølger drejer det sig næppe om deres eventuelt rødlige eller violette skær, snarere om deres truende, magtfuldt mørke farve, og således har jeg oversat, med hilsen til Johannes Ewald. Som forresten godt kan have læst Propertius, foruden selvfølgelig Homer, som har et lignende udtryk om bølgerne i det østlige Middelhav.

Den måske berømteste Propertius-elegi, *Sunt aliquid manes* (IV 7) om Cynthias lig- & genfærd handler også om et mareridt, men kan trods sin lyriske længde læses mere umiddelbart, uden at læseren nødvendigvis skal opholde sig ved mytologiske og andre detaljer, men kan lade sig føre med af stemmen, som mest er hendes, præget af krasse detaljer, fokusskift og stedvis abrupt paratakse. Oversat for eksempel således:

Også skygger har navn: døden har efterladt noget.
Noget undslap – en ånd? bleg fra det udslukte bål.
Således så jeg i nat min Cynthia, nylig begravet
tæt op ad alfarvej, bøje sig ind over mig
da jeg sov ind, træt og tung efter min kærestes ligfærd,
irriteret og trist over min seng, som var kold.
Hun havde samme lokker som da hun lå dér på båren,
samme øjne, men sod flagede fra hendes dragt.
Ilden havde fortæret beryllen hun bar på sin finger,
10 falmet var læbernes hud, tæret af dødsflodens vand.
Åndedrættet og stemmen lød som en levendes: ene
hændernes raslende lyd røbede at hun var død.
“Troløse”, sagde hun, “hvem blir mon den næste pige du svigter?
Faldt du så hurtigt i søvn? Var det da alt jeg var værd?
Har du da glemt vores list i det natteårvågne Subura
for at mødes – hvor snu jeg måtte bære mig ad?
vindueskarmens træ, hvor rebet skar sig en rille
dér hvor jeg fired mig ned, kasted mig straks om din hals?
Tit nok dyrked vi Venus på åben gade, i vejkryds,
20 med din kappe bredt ud dér på de kølige sten.
Ak, du tavse forening – dine løgnagtige ord fik
vinden nok af, og væk! blæste de før de blev hørt.

Og ingen – nej ingen! – fastholdt med råb mine bristende øjne:
havde du kaldt, havde jeg levet endnu en dag.
Ingen har våget for mig med lyd af sprøde skalmeyer;
hovedet hvilede skævt, hårdt på de flækkede tegl.
Sig mig: har nogen mon set dig bøjet af sorg ved mit ligtog?
fælde en tåre, min ven? mærk hvor din toga er tør.
Nuvel, kun til byporten gad du følge min bære – men dertil
30 kunne den vel være ført sindigt, og ikke i hast?
Og hvorfor bad du ikke om gunstig vind til mit ligbål?
Hvor blev nardus'en af med sin dulmende duft?
Var det for meget besvær at gyde lidt vin på min aske?
Var det for meget forlangt med en billig buket?
Lýgdamus, slaven, lad ham blive pint med glødende jernbyrd:
straks jeg smagte hans vin, stod det hele mig klart!
Og intet magisk snyt kan redde den snedige Nomas:
teglstenen brænder sig ind i hendes skyldige hånd!
Hun dér, som indtil for nylig udbød sine billige nætter,
40 slæber nu kjolens søm efter sig, stukket med guld,
og fylder på med uld som den stakkels slavinde skal spinde
for sin letsindige snak om hvor velskabt jeg var.
Pétale – blot fordi hun gik med kranse til graven,
er den gamle nu låst fast ved en stinkende pæl!
Lálage blir hængt op i håret, og dér blir hun pisket –
og hvad har hun da gjort? nævnt mit navn i en bøn!
Du tåler at denne kvinde smelter min guldstatuette,
støber mit billede om, stjæler sin medgift fra mig!
Men jeg klandrer dig ikke, Propertius, som du fortjener:
50 dronning er jeg for længst i de bøger du skrev.

Ved Skæbnegudindernes sang, der aldrig kan kaldes tilbage,
sværger jeg (Kerberus' gab være mit vidne derpå):
aldrig brød jeg min tro! og lyver jeg, må da en hugorm
hvæse på gravstedets høj, krumme sig over mit støv!
Thi ved floden du ved, går rejsen til to slags steder:
men over samme vand føres man ikke dertil:
Klytimestras utugt fragtes i én båd, en anden
tynges af Kretas skam, koen tømret af træ;
og se, en bekranset snekke sejler dér let og behændigt
60 ved Elysiums vind væk med en retskaffen flok.
Lydiske plektre gir lyd, og mitrakronede kor slår
takt med Kybeles cymbål, dansende til hendes pris.
Andromeda og Hypermestra, de brødefri kvinder,
gennemlever på ny deres skyldfrie kval:
den første anklager moderen, mindes de gnavende lænker,
husker hvor den var kold, klippen hun skælvede ved,
imens den anden forklarer om søstrenes skændige udåd
og at hun ikke selv kunne få sig dertil.
Livets begær og besvær kurerer vi dér med dødens
70 tårer – og dine svigt, troløse, tier jeg om.
Men et par opgaver gir jeg dig nu – hvis du stadig kan røres
af mine ord (eller har Chloris haft held med sit bryg?):
Sørg for min gamle amme Parthénia, hun er til års nu.
Hun er trofast, reel – var det også mod dig.
Latris, min skat, som altid holdt spejl for sin frue – skal hun nu
gøre det for en ny? Lad hende slippe for det!
Hvad du end har forfattet af vers hvor jeg nævnes ved navn: lad
flammerne tage dem! giv slip på hvad der tilhører mig!

Rens min gravhøj helt for vedbundens klaser og stængler,
 80 lad mine ben være fri for dens snærende garn
 dér hvor Ánio flyder imellem enge og frugttræer,
 og hvor ved halvgudens kraft elfenben aldrig blir mat.
 Skriv så midt på søjlen et værdigt digt til min hyldest
 – kun to linjer for den rejsende der går forbi:
 HER VED ANIOS FLODBRED HVILER DEN YNDIGE CYNTHIA :
 ENDNU MERE SKAL DU, TIVOLI, PRISES FOR DET.
 Afvis ikke den drøm der kommer fra hellige porte:
 der er altid en grund til at den kommer, så lyt!
 Om natten flakker vi om: dér er skyggerne frisat.
 90 Kérberus selv strejfer rundt, løst fra lænken en stund.
 Daggryet finder os atter ved Lethes langsomme vande:
 dér skal vi over på ny. Karon krydser os af.
 Andre får dig nok nu. Snart dog hører du mig til,
 så skal vi to gnide ben, knogler mod knogler, min ven!”
 Således lød hendes tale – og straks, med klagende stemme
 gled hendes skygge nu bort, ud af min higende favn.

Hvis ikke læseren skal ty til noter undervejs, må man visse steder oversætte frit. Den rangle eller skralde af flækkede sivrør eller lignende (v. 25: *fissa ... (h)arundine* : også om panfløjte) der vistnok blev brugt til at holde ånder væk under vågenatten er i oversættelsen blevet til rørbladsinstrumenter. Og teglstenen, tegula, i v. 26 er nødtvungent blevet til flere. Det går vel an. Forhåbentlig opfatter man også den suggestivt-gådefulde anklage mod tjenerparret Lygdamus og Nomas for at have forgiftet den talende ‘Cynthia’ på vegne af rivalen ‘Chloris’. Og navne og begreber som Karon, Kerberus og Lethe skulle vist ikke sinke læsningen unødigt.

Som den står, rummer elegien dog mere end den umiddelbart røber. Under det gennemgående forvandlingstema aner man et diskret billedplan der har med de fire elementer at gøre, i deres prekære balance som synes forstyrret:

Ild er først og fremmest til stede gennem ligbålet og omsmeltingen af statuetten/medaljonen (eller hvad man nu skal tænke sig) med Cynthias billede – og her mangler oversættelsen så den brutale omstændighed at det er sket ved at kaste den på hendes eget ligbål, hvorved hun i dobbelt forstand har betalt efterfølgerskens medgift eller pris! Hertil kommer torturen i vv. 36-38 for at få slaverne til at tilstå det man vil. Læseren får i den forbindelse selv afgøre hvor sympatien og troværdigheden ligger: hvad har Cynthia mon at sone i det hinsides? og i hvilket omfang afslører hun sig selv ved sin tale?

Ildens modsætning Vand/væske manifesteres i dødsfloden (hvis ikke -floderne ?), i tårerne og spyttet (der netop ikke beskytter mod ilden!), foruden i de forskellige drikke der omtales eller antydes: vinen der (ikke!) gydes på asken, den forgiftede drik som slaven skal have blandet, og det elskovsbryg som *herba*, '(trylle)urt' i v. 72 vistnok hentyder til, mere eksplicit i oversættelsen end i originalen.

De to andre kontrasterende elementer, Luft og Jord, er til stede fra først til sidst med genfærdet/-ene over for asken, gravhøjen og knoglerne. Vinden i v. 31 skulle velsagtens have tjent til den fuldstændige forbrænding – som så ikke er sket? To linjer senere får motivet med drikofret på resterne af bålet dermed en suggestiv valør: skulle det mon have været gydt på asken for at binde ånden til jord og støv, så den ikke viste sig som røg og genfærd?

Alt forvandles og opbruges, smeltes om, intet består – undtagen måske det korte epigram i sten Cynthia kræver af sin digterelsker i vv. 85-86, en tekst der ikke kan brænde til aske og jord, som det skal ske med de vers han hidtil har skrevet om hende:

et quoscumque meo fecisti nomine versus,

ure mihi : laudes desine habere meas! (vv. 77-78)

Det er elegiens metapoetiske, måske også selvkritiske indslag: i det følgende lignes hans vidtløftige vers implicit ved den formløst frodige slyngplante, modsat den ranke søjle med et enkelt epigram. Man må vist forestille sig indskriften i marmor, uforanderligt hvid som det elfenben der nævnes i linjen forinden og hvis magiske bestandighed vel at mærke ikke er digterens, derimod *genius loci*'s, halvguden Hercules' fortjeneste: *et numquam Herculeo numine pallet ebur*. Atter bemærker man Propertius' trick med at

modstille mørke og lyse farver, her ved bendens mørkegrønne, kvælende frugtbarhed over for elfenben, marmor – og knogler:

*pelle hederam tumulo, mihi quae pugnante corymbo
mollia contortis alligat ossa comis. (vv. 79-80)*

Den moderne læser kunne yderligere få en freudiansk mistanke om at plantens drueformede, kvindelige frugtklase – *corymbus*, et græsk ord i øvrigt – er modstillet søjlens falliske rankhed, med en antydning om vending af kønslig identitet eller relation mellem de to: han som den slyngede, bøjelige frugtranke, hun som den urørlige, knejsende søjle. Det er foruroligende snarere end pikant, og det drejer sig om magt, eller magtfuldhed, hvor skytsguden Hercules vist ikke er nævnt for ingenting (hans pirrende eventyr med Omfale ufortalt).

Tidligere har man nok opfattet denne elegi anderledes. Begyndelsen står anderledes opbyggeligt hos Axel Juel, som var en oversætter fra en anden tid – og man bør for meningens og fraserings skyld tænke sig til et kolon eller semikolon i stedet for det første komma:

Saa er de Døde da mere end Skygger, mens Legemet brænder,
stiger den sejrende Sjæl over det flammende Baal!

– som gengivelse af:

*Sunt aliquid Manes : letum non omnia finit,
luridaque evictos effugit umbra rogos.*

Bålet er nu ikke 'flammende', snarere udslukt, eller om man vil, 'besejret': *evictos ... rogos*. På den knage kan Juel så hænge sin 'sejrende Sjæl', hvor Propertius kun har en 'bleg skygge', *lurida ... umbra*. Jeg foretrækker 'det udslukte bål', som jeg fornemmer at det slet & ret betyder i sammenhængen, uden påtvungen metafysisk tolkning. Alterna-

tivet 'det besejrede bål' (som metriske purister måske af andre grunde ville have foretrukket, herom til slut) er nok leksikalsk nærliggende; men det skurrer for mig, af to grunde: fordi det introducerer et abstrakt, nærmest retorisk element som der ikke er hjemmel for i helheden, og fordi det dermed bryder med, ikke kun digtets tone men også dets billedplan, hvor de fire elementer er ligestillede, skønt i usikker balance. Det er ikke et kristent digt hvor sjælen triumferer over kroppen.

Syntaksen spiller også ind, og præger tonen i anslaget. Propertius indleder markant parataktisk med tre korte sideordnede men ikke yderligere forbundne helsætninger. Fraseringen er såvel eftertænksomt tøvende som nøgternt konstaterende, ulig Juels mere dramatisk hypotaktiske stemmeføring med en 'sejrende Sjæl' der frigør sig fra 'Legemet'. Hos Propertius er der netop ingen af delene, hverken 'krop' eller 'sjæl'; nok kan han andetsteds bruge ordet eller ordene *animus/anima* (Schmeisser 1972), men for at indkredse og betegne drømmesyntet tyr han til gløser som *manes* og *umbra*: 'ånd/genfærd' og 'skygge'. Det er ord med en ganske anden tone, her i retning af det spørgende eller undrende: *aliquid*, 'noget'. Som vel at mærke ikke er 'mere' end noget andet, som Juel gør det til, leksikalsk og syntaktisk.

Den store digter Robert Lowell, der også var klassisk filolog, intonerer såvel suggestivt som nøgternt parataktisk; dog med to i stedet for tre helsætninger, hvilket han balancerer i den følgende linje ved at udelade det forbindende adverbium *namque* –'thi, således':

A ghost is someone: death has left a hole
For the lead-coloured soul to beat the fire:
Cynthia leaves her dirty pyre ...

(*Cynthia namque meo visa est incumbere fulcro*). Omend 'someone' leksikalsk måske ikke dækker *aliquid*, er det nok den eneste mulighed på engelsk: 'a ghost is *something' går ikke, som ej heller i øvrigt på dansk. Mens Knebel for 200 år siden kunne skrive følgende, som næppe heller ville gå på tysk i dag, som sprogbrugen har udviklet sig:

Auch die Manen sind etwas! Nicht alles endet im Tode.
Über der Flamme schwebt bleich noch der Schatten davon.

Kort & godt, 'noget' blir tilbage: *manes* er noget der 'forbliver', *mane(n)t*. Og dette 'noget' melder sig som vilje eller nødvendighed, thi alt er ikke slut med døden: *letum non omnia finit*, der er fortsat et regnskab at gøre op hvis balancen skal genoprettes. Herom står der i linje 69, smukt men let gådefuldt: *sic mortis lacrimis vitae sanamus amores*. Ordret men ikke helt meningsfuldt: 'således helbreder vi med dødens tårer livets kærligheder'. Sådan står der i håndskrifterne, og i bl.a. Björkesons tekstudgave, som jeg følger, idet jeg ser bort fra den alternative læsemåde eller konjektur *sancimus amores* (f.eks. Goold 1990), der ses i nyere udgaver men som forekommer mig at give ringe mening i sammenhængen. Leksikalsk kan verbet *sancio* betyde forskelligt, her vel enten 'bestraffer, sanktionerer' eller 'bekræfter, vedkender sig'. Ingen af delene passer dog særlig godt i denne forbindelse: psykosomatisk kan man ikke straffe *sig selv* med *egne* tårer, som nok er udtryk for smerte men ikke fremkalder den, tværtimod. Og skal *sancimus* i stedet betyde 'anerkender (vores kærlighedsoplevelser)', kan det måske synes at gå an for elegiernes 'Cynthia', næppe for de andre retskafne kvinder der nævnes (vv. 63-68), som ikke er kendt for deres elskovsaffærer og -kvaler. Derimod nok for den uret de led, eller opponerede mod – og er der mon her en kønspolitisk pointe, som Cynthia tilslutter sig, med påkaldelse af Kybele i v. 62 ?

Desuden, dersom man med tårer 'vedkender sig' (el. lign.) en kærlighed, må det være fordi man på et tidspunkt har fornægtet eller fortrængt den. Hvilket ikke engang passer synderlig på Cynthia, endsige da på Andromeda og Hypermestra (havde der derimod været tale om Medea eller Dido ...). Cynthia udtrykker jo heller ikke noget savn efter sin elskers kærlighed, derimod nok vrede, skuffelse, harme. Goold oversætter-parafraserer ikke desto mindre ubekymret 'Thus by tears shed in Hades we confirm the love we gave on earth'. Men hvis (*vitae*) *amores* skal gælde for dem alle, må ordet vistnok opfattes i en udvidet betydning, hvortil jeg foreslår 'Livets begær og besvær'. Ikke for at gøre Propertius til buddhist; men således omskrevet gir udtrykket mening, hvad det ikke gør oversat ordret, jo også fordi flertalsformen '*kærligheder' næppe er acceptabel på dansk m.fl. sprog.

Björkeson holder fast ved *sanamus* og (om)skriver 'botar vi livets passioner', hvad der nu for mig at se omgår problemet snarere end løser det. Hvilket Axel Juel vistnok prøver på: 'Saaledes dulmer vi Sorgen i Livet med Taarer i Døden'. Man kunne her få den tanke at hans tekstudgave har haft f.eks. *dolores* i stedet for *amores*, en variant jeg

dog ikke har fundet nogetsteds, hvis ikke indirekte hos Knebel: 'Und so lindern wir hier durch Thränen die Leiden des Lebens', uvist hvorfra. Men problemet ligger i givet fald i *amores*, ikke i *sanamus*, og er der tale om en konjektur fra Juels og/eller Knebels side, må den siges at være intelligent. En lignende, nyere konjektur er *amara* (Hutchinson 2006) ; udgiveren har dog lidt forbehold:

sanamus amara (Markland) gives the right kind of sense, though *amara* could do with more supporting language, as with a verb like *purgamus* With *amores*, *sic* would wrongly imply that Andromeda's lament was about the pains of love. (s. 184)

En ældre fransk udgiver-oversætter (Longchamps 1772), synes også at have fornemmet problemet, og prøver at løse det, men på en næppe holdbar måde. I sin parafraserende prosaoversættelse knytter han nemlig *sanamus amores* alene til den talende Cynthia – altså som poetisk flertal for ental, hvilket konteksten dog vistnok udelukker:

C'est en me plaignant aussi, que je trouve parmi les Morts, un remède à l'amour qui tourmenta ma vie ... (s. 547)

Under alle omstændigheder må verbet være *sanamus*, 'helbreder, kurerer', som der står i håndskrifterne og som jeg ikke ser nogen god endsige tvingende grund til at fravige. Hvis det har vakt anstød hos nogle udgivere, er det nok fordi det peger på en muligvis original og kanhænde vanskeligt fordøjelig tanke fra Propertius' side med hensyn til tilværelsen efter døden; en tanke der dog kun er antydet, ikke udfoldet. Anslået er den allerede i første linjes *letum non omnia finit*, som viser sig at have en dobbelt betydning, set fra de levendes og de dodes perspektiv; dette afdækkes gradvis i Cynthias monolog, der forklarer hvilket mellemværende der resterer. Dødsriget rummer flere steder, indbyrdes ikke klart placeret, og flere stadier. Ud over den velkendte modsætning mellem de dømtes Tartarus/Helvede og de frelstes Elysium/Paradis synes der for de sidstes vedkommende at være tale om en overgangs- eller mellemtilstand, *på vej til* Elysium, over vand : floden Lethe (ikke Styx, som ikke nævnes eksplicit). Det kan minde om Dantes Purgatorium 1300 år senere, hvortil rejsen også går over vand og hvor sjælene for at kvalificere sig til den endelige frelse gradvis må løsrive sig fra bindingen til livet gennem at udføre et smertefuldt sorgarbejde. Til slut neddykkes de

netop i Lethe, som en art (gen)dåb. Deres udvikling er ikke afsluttet med døden – og mon ikke Cynthia har noget at sone her?

Hos Propertius blir det yderligere suggestivt meningsfuldt ved at sorgarbejdet tilsyneladende afbrydes hver nat idet skyggerne søger tilbage mod de levende, og genoptages ved daggry hvor de atter går om bord hos Karon. Mon Cynthia skal fortsætte med den trafik indtil hun har forsonet sig med det liv hun forlod, og i øvrigt har fået sit *carmen dignum* ?

Skønt vi endnu ikke har at gøre med katolsk kristendom med dens lidelsesteologi og de levendes bønner for de afdøde for at forkorte deres prøvelsestid, er der tydeligt nok tale om en ud- eller forsoning i det hinsides, skønt langsom og træg, nærmest modvillig. Dette har jeg ikke set beskrevet i redegørelser for antik religion omkring år 0 eller siden: er det mon slet & ret en genial digterisk intuition fra Propertius' side, ikke yderligere udviklet, og ikke forstået af visse moderne udgivere? Som måske heller ikke har lyttet nok til den kvindelige stemme.

Forsoningen involverer åbenbart også de levende, i hvert fald dette digts 'jeg' med hvem den døde har et mellemværende, både som elsker og som digter: han skal give slip, ikke mindst på sin litterære forfængelighed – *laudes desine habere meas* (v. 78).

Uforsonlig er derimod den groteske slutning med knoglernes knasende kopulering, lydligt illustreret i pentametrets x- og s-lyde, som oversættelsen har måttet give afkald på. Hvortil kommer en glubsk summen fra de sonore m'er, der forbinder heksametrets snappende *mox* med pentametrets smagende *mecum* og *mixtis*, og lukker sig om et mæt *teramm* ... :

nunc te possideant aliae; mox sola tenebo :

mec(um) eris, et mixtis ossibus ossa teram. (vv. 93-94)

De elskende forbliver evigt sammen, ikke i kærlighed men i lede og pine – ikke ulig Dantes Paolo og Francesca i Inferno V (at Dante skulle have kendt til denne elegi, kan dog vistnok udelukkes). Et ganske andet indtryk får man af Axels Juels formildende og kønne vers:

Andre kan eje Dig nu, men snart er Du min og alene
min — naar i Jorden vort Støv blandes og bliver til eet.

– mens Robert Lowell med flot frihånd rammer plet i sin strofisk-rimede gendigtning:

Others can have you, Sextus; I alone
Hold: and I grind your manhood bone on bone.

– hvormed hans version slutter, uden Propertius' to sidste linjer. Mon ikke han har fat i en psyko-seksuel pointe? Den har Knebel vist også fært af, med en *gothic* greuel-effekt:

Mögen dich andre besitzen, bald bist du wieder der Meine ;
Und mit meinem Gebein hang' ich an deinem Gebein!

Lowell ser i øvrigt, karakteristisk for ham, bort fra forsoningstemaet, viser os alene Klytaimestra og Styx, ikke Andromeda og Lethe:

Propertius, I kept faith;
If not, may serpents suck my ghost to death
And spit it with their forked and killing breath
Into the Styx, where Agamemnon's wife
Founders in the green circles of her life.

Axel Juels version er en kompetent metrisk oversættelse, der læser Propertius som en bekvemt førkristen digter. Han skriver fortsat i en århundredgammel tradition for at basere poetisk diktion på skriftsproget, ikke talesproget, som efter 1960 (Meyer 2002); her er han for så vidt på linje med Propertius og hans samtidige digterkolleger. Resultatet er kønt på den thorvaldsenglatte måde, mere bedaget end Knebels ligefremhed halvandet hundrede år tidligere, som er samtidig med Füssli, Sergel og Abildgaard. Robert Lowells *The Ghost : After Sextus Propertius* er en modernistisk gendigtning

baseret på talesproget, men i en stedvis idiosynkratisk og let manieret diktion der på sin vis kommer Propertius' artificialitet i møde. Stadigvæk ligger hans rimede vers godt i munden, og han har fat i originalens tone såvel som i dens barske livssyn også med hensyn til seksualitet.

Oversættelsesetisk er det mere ubehageligt at tilføje noget end at udelade hvad der af den eller den anden grund ikke lader sig oversætte (det sidste kan ikke undgås, især til vers). Jeg tror & håber at det er hvad jeg har gjort: stedvis forenklet teksten, ikke udvidet den undtagen hvor det har været nødvendigt, som vi så med hensyn til *vitae amores*. Propertius på latin er dog mere stilistisk ensartet end oversættelsen til dansk, som har indslag af mundtlighed der ikke entydigt findes i originalteksten – dog vist snarere hos Propertius end hos hans samtidige (ifølge von Albrecht). Grundlæggende går det ikke an at skrive lige så artificielt højstemt og egalt på moderne dansk – efter 1960 – som de romerske overklassedigtere gjorde på latin, med overtagelse af græske mønstre & manerer, på lang afstand af hvad der vel har været talt latin. Den samtidige, anonyme Priapiske Antologis nummer LXVIII, Rusticus indocte, handler underfundigt om det (også læst & brugt af Goethe: en bid oversat i Meyer 2015); nogle vil hævde at Propertius har haft en hånd med, hvis ikke det er gætteværk eller ønsketænkning. I givet fald har han haft sig selv lidt til bedste.

Om metrik og rytme i oversættelserne er at sige at visse strenge regler fra den antikke kvantificerende metrik ikke kan gælde ligeså strikst på moderne sprog med accentuerende vers – f.eks. den at fjerde fod i pentametret altid skal være en daktyl, ikke en spondæ (hvis sådanne ellers findes på dansk ud over udtryk som *koldt øl, helt fedt, godt set*, osv.) eller en trokæ. Oversættelsen følger i øvrigt talesprogets prosodi, ikke det formelle skriftsprog, uanset stavemåder: 'siger hun' og 'sagde hun' har to, ikke tre stavelser. Den stedvise optakt i heksametret burde ikke i praksis kunne støde nogen (jeg foretrækker i det store hele Otto Steen Dues første udgave af Ovids Forvandlinger for den anden, Metamorfoserne, hvor han havde fået kolde versefødder). Både heksa- og pentameter har som bekendt seks slag, skønt sidstnævnte teknisk kun har fem fødder, og det er ikke i sig selv et problem: versmålet fungerer udmærket på dansk, både i stram og mere fri fremførelse. Man skal dog huske på at ét er takt og metrum, et andet puls og fraseringsrytme: neden under de seks mulige betoninger ligger der på såvel latin som dansk en puls på 2+2 slag – ikke ulig Shakespeares *blank verse*, som kun

formelt er et jambisk pentameter – en puls det anbefales at følge ved oplæsning, stille for sig selv eller højt for andre.

*Tak til Chr. Gorm Tortzen, Henning V. Jensen, Minna Skafte Jensen og Ivan Z. Sørensen
for bemærkninger og forslag.*

Der citeres & refereres fra følgende, i omtrentlig rækkefølge :

Alf Henrikson, *Antikens Historier*, Stockholm 2000 (1958).

Ingvar Björkeson, *Sextus Propertius. Elegier*, Stockholm 1992 (latinsk og svensk tekst).

Goethes Romerske Elegier og Venetianske Epigrammer. Erotica Romana og Priapea, på danske vers af Ole Meyer, 2. udgave, København 2015 (tysk, dansk og latinsk tekst).

Propertius. *Elegies*, edited and translated by G.P. Goold, Loeb Classical Library, Harvard 2006.

[Tekststudgave på:] <http://www.thelatinlibrary.com/prop.html> .

Propertius, with an English translation by H.E. Butler, Loeb Classical Library, London 1922.

Axel Juel, *Tibul og Properts. Kærligheden og Freden, Elegier i Udvalg*, København 1942.

Robert Lowell, *Selected Poems*, London 1965.

Gregory O. Hutchinson, *Propertius: Elegies, Book IV*, Cambridge 2006.

Brigitte Schmeisser, *A Concordance to the Elegies of Propertius*, Hildesheim 1972.

[Karl Ludwig von Knebel,] *Elegien von Properz*, Leipzig 1798.

Élégies de Properce, traduites par M. de Longchamps, Amsterdam & Paris 1772 (latinsk og fransk tekst).

Desuden er konsulteret :

Lisbeth Bredholt Christensen et al. (eds.), *The Handbook of Religions in Ancient Europe*, Durham 2013.

William Adler (ed.), *The Cambridge History of Religions in the Ancient World*, Vol. II: *From the Hellenistic Age to Late Antiquity*, Cambridge 2013.

Chr. Gorm Tortzen, *Antik mytologi*, København 2009.

Jacqueline Ruth Clarke, *Imagery of Colours and Shining in Catullus, Propertius and Horace*, University of Adelaide 1999 (<https://digital.library.adelaide.edu.au/dspace/handle/2440/19308>).

Nicholas Boyle, *Goethe – the Poet and the Age*. Volume I : *The Poetry of Desire*, Oxford 1991.

Michael von Albrecht, *A History of Roman Literature*, Volume I, Leiden/New York/Köln 1997 (opr. tysk 1991).

J.N. Adams, *The Latin Sexual Vocabulary*, London 1982.

J. S. Phillimore, *Index Verborum Propertianus*, Darmstadt 1961 (Oxford 1905).

Om (nyere) metrik & prosodi, se eventuelt:

Ole Meyer, 'Syllabiske vers på dansk. Erfaringer og overvejelser fra oversættelse af Dante', i: *Metrik och musik*, udg. Chr. Kock, Lund 2002 [*Skrifter utgivna av Centrum för metrisk Studier*, 13].